

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur

Årgång 143 2022

I distribution:

Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Niclas Johansson (uppsatser) och Karl Berglund (recensioner)

Biträdande redaktör: Marcus Axelsson

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2023 och för recensioner 1 september 2023. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–42–1

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2023

är väl förankrade i det teoretiska ramverket och den utarbetade metoden resulterar i sofistikerade, innovativa läsningar av de skönlitterära texterna. Textanalyserna är ingående, välargumenterade och övertygande. Jag instämmer med betygskommittén som i sitt utlåtande framhöll att avhandlingen med sin teoretiska och metodologiska originalitet pekar ut nya vägar för svenska litteraturvetenskapliga studier. Kapitlet om *Doktor Glas* är exemplariskt för denna förmåga att öppna upp för nyskapande läsningar. Även om Svensson tar avstamp i rasifierade karaktärer visar avhandlingen prov på en ras- och vithetskritisk forskning som når längre än representationsanalys. Som hon själv framhåller bidrar dessa läsningar till den svenska tidiga 1900-talslitteraturens fortsatta relevans i en samtid utifrån antisemitiska och feministiska perspektiv som granskar vårt kulturarv kritiskt. Ur det perspektivet framstår Svenssons undersökning som en kärleksförklaring.

Johanna Gondouin

Margaretha Ullström, *Folkhemsideologi i svensk ungdomslitteratur. En 1900-talsstudie*. Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 157, Åbo Akademis förlag. Åbo 2022.

Margaretha Ullströms avhandling handlar om den svenska folkhemsideologin och hur ungdomsromanen har förhållit sig till denna. Det är en omfattande studie som tar ett grepp om ungdomslitteratur under hela 1900-talet. Syftet med studien är att "frilägga hur 1900-talets svenska ungdomslitteratur förhåller sig till folkhemsideologins ideologiska grundvalar före folkhemperioden, under dess blomstringstid och under dess avveckling" (14).

Avhandlingens delstudier behandlar i kronologisk ordning hur ungdomslitteraturen i olika skeden av 1900-talet laddas med varierande innebörder gällande begreppet folkhem. Med folkhem syftar Ullström på

den blandekonomiska samhällsutveckling som genom en samförståndsanda samhällsklasser emellan under perioden 1930 till 1976, äger rum för att minimera sociala orättvisor, minska klassklyftor samt andra sociala och ekonomiska skillnader. Detta folkhem grundas i uppfattningen om alla människors lika värde. (21)

Avhandlingens första kapitel presenterar studiens förutsättningar. Förutom syfte och frågeställningar får vi en bakgrund till folkhemsbegreppet och inblick i det stora material som undersöks. Inledningsvis gör Ullström också viktiga avgränsningar rörande begreppet ungdomslitteratur och placerar sin studie i relation till tidigare forskning. Det andra kapitlet klargör de teoretiska och metodologiska ramarna. De begrepp som presenteras här är klass och respektabilitet. Större delen av kapitlet ägnas dock åt en redogörelse för den diskursanalytiska metod Ullström valt att genomgående använda i sin undersökning. Därefter följer fyra kronologiskt organiserade analyskapitel: "Striden om folkhemmet 1900–1929", "Genombrottets tid 1930–1945", "Genomförandets period 1946–1975" samt "Nedmonteringen tid 1976–1999". Analyskapitlet följer alltså folkhemets uppgång och fall, och hur ungdomslitteraturen förhåller sig till denna utveckling. Studien avslutas med en slutdiskussion där somliga trådar dras ihop och andra vecklas ut. Här lyfts frågor om kopplingen mellan folkhem, modernitet och ungdomslitteratur och här reflekterar Ullström över de förändringsprocesser hon studerat och de vägval hon gjort i studien.

Det är ett omfångsrikt material som Ullström haft att hantera, hela sjuttio titlar har valts ut för undersökningen. Utöver dessa sjuttio berörs dessutom en mängd andra verk. Ullström har valt ett brett förhållningssätt till begreppet ungdomslitteratur och inkluderat även litteratur som man traditionellt sett inte räknar dit. Vanligtvis brukar man tala om att den moderna ungdomsromanen föds på 1960-talet, men Ullström har valt att inkludera även äldre pojkb- och flickböcker för att på så sätt kunna följa en lång linje. Fokus har alltså legat på litteratur som vänder sig till unga läsare under denna period. Texterna som studerats är representativa för sin tid men de är inte mer kanoniserade än andra. De har varit populära i sin samtid men är inte nödvändigtvis kända idag. Ullström har prioriterat författare som lästs av många och som har en omfattande produktion, men även försökt få med en blandning av så kallad kvalitetslitteratur och populärlitteratur. En jämn fördelning vad gäller genus har därtill eftersträvat, både vad gäller författarnas och protagonisternas kön. Förhållningssättet är alltså inkluderande men vissa avgränsningar är ändå tydliga. Materialet avgränsas till exempel utifrån genre – det rör sig om realistisk ungdomslitteratur som förhåller sig till sin egen samtid. I avhandlingen får vi alltså möta vardagsberättelser snarare

än fantasy. Översatt litteratur behandlas heller inte.

För att få fram denna textkorpus har Ullström utgått från litteraturhistoriska översiktsverk och bibliotekskataloger. Hon har kombinerat läsning av litteratur som nämns i olika översiktsverk med att göra nerslag var tionde år och under det året försöka kartlägga utgivningen. Det intervall hon har valt är 1901, 1911, 1921 och så vidare. För varje nedslagsår redovisas det beräknade antalet ungdomslitterära titlar det året, därefter görs analyser av ett varierat antal titlar. I tillägg till detta gör Ullström i varje kapitel en fördjupning som behandlar ett eller ett par för den aktuella tiden väsentliga författarskap.

De viktigaste teoretiska begreppen som presenteras är klass och respektabilitet. Det är framför allt Rosemary Cromptoms indelning av klassbegreppet som används, där klass kan ses dels som prestige, status, livsstil, dels som social och ekonomisk ojämlikhet men också kopplas till verkliga sociala och politiska aktörer. Beverly Skeggs respektabilitetsbegrepp kompletterar klassbegreppet och lägger fokus på det sätt som medelklassen avskärmat sig från arbetarklassen genom sådant som stil, bildning och smak. Att analysera vilka klasskoder som framträder i ungdomslitteraturen blir ett sätt att se hur den förhåller sig till folkhemsdiskursen.

Metodologiskt arbetar Ullström med diskursanalys, inspirerad av namn som Foucault och Winther Jørgensen och Philips, men framför allt av Norman Fairclough, Ernesto Laclau och Chantal Mouffe. Hon använder begrepp som hegemoni och ideologi men också operativa metodiska verktyg som "nodalpunkter" och "flytande signifikanter". Mer konkret undersöker hon i ett första steg, med hjälp av Fredrika Lagergrens syn på folkhemsidéologins kollektivistiska världsbild, vilken anknytning ungdomsromanerna har till denna världsbild. Detta med den kollektivistiska synen är alltså avgörande. I nästa steg relateras analysen av romanerna till modernitetens fyra dominerande utvecklingstendenser: industrialisering, demokratisering, sekularisering och subjektifiering. Därefter undersöker Ullström hur romanerna gestaltar de två nodalpunkterna "hem" och "utbildning". Nodalpunkt är i det här sammanhanget ungefär "fokuspunkt" – alltså fenomen som är centrala för folkhemsdiskursen. Hon använder också begreppet flytande signifikant. I det här sammanhanget är de flytande signifikanterna kvinnans frigörelse, den nationella frågan, bostad, familj, bildning, arbete och demokrati.

De här flytande signifikanterna inverkar på nodalpunkterna på olika sätt under seklet. Det är alltså så att hem och utbildning är centrala kategorier för att förstå folkhemsdiskursen – men hur dessa fylls med innebörd under olika tider beror bland annat på hur de påverkas av de flytande signifikanterna. De viktigaste signifikanterna är den nationella frågan, demokrati och kvinnans frigörelse.

Att på ett koncentrerat sätt sammanfatta undersökningens resultat låter sig inte enkelt göras. Analyskapitlen är innehållsrika och fyllda av iakttagelser och uppslag. Några av dem är exempelvis att det visar sig att den kollektivistiska världsbild som präglar idén om folkhemmet inte har någon stark ställning i ungdomslitteraturen. Tvärtom är det så att man kan skönja en rörelse mot allt starkare individualism i litteraturen. Överhuvudtaget tycks folkhemsdiskursen i ungdomslitteraturen vara nära förbunden med liberala idéströmningar. Ungdomslitteraturen följer alltså på många sätt förändringar i tidsandan under perioden. I perioden kring 1920 kan man se att folkhemsidéologiska värden tar mer plats än tidigare och från 1950 och tjugo år framåt är de värdena än mer synliga, för att mot slutet av seklet avta. Under 1990-talet blir ungdomsromanen en plats för samhällskritik mot nedmonteringen av välfärdsstaten. En konstant är däremot att idén om allas lika värde, som är central för folkhemsidén, är levande under hela perioden (med undantag för 1930-talet).

Andra slutsatser Ullström drar är att hem och familj är viktiga för det sätt som folkhemsidéologin framträder i ungdomslitteraturen. Idén om det goda framtida livet och samhället tar också plats i drömmar om utbildning och yrkesliv för de unga. Här finns en optimism i början och mitten av perioden som avtar i slutet.

Idén om nationen är förhållandevis stark i början på den studerade perioden och ungdomslitteraturen används i nationsstärkande syfte och förmedlar maskulinitetsideal så som mod, beslutsamhet och handlingskraft. Det här förändras efter första världskriget. Studien visar också hur centralt klass är i ungdomslitteraturen. Det märks till exempel i det att skildringar av ungdomars frigörelse är tydligt klasskodade. Det är framför allt medelklassens uppgörelse med och frigörelse från föräldragenerationen som skildras. Den typen av frigörelse är mer osynlig vad gäller arbetarklassen. Sammanlänkat med detta visar studien också att en sorts motdiskurs till folkhemsidén tar plats i ungdomsromanen genom återkommande föreställningar om

underklassens eller arbetarklassens farlighet. Det märks exempelvis i återkommande skildringar av arbetarklasspojkar som missbrukar alkohol och glider in i kriminalitet, framför allt bilstölder. Motsatsen till den här pojken är den socialt rörlige individ som kan frigöra sig från sin bestämning och genom utbildning ta sig ut ur sin belägenhet – också en viktig figur i ungdomsromanen, inte minst under 1950-talet.

Ullströms undersökning visar också att ungdomslitteraturen har ett komplicerat förhållande till modersfiguren som perioden igenom skildras förhållandevis negativt. Hon skildras ofta som frånvarande eller någon det är synd om – hon är hårt arbetande, mot slutet av seklet ofta frånskild och utsliten.

Ett annat resultat är hur viktig kvinnofrigörelsen är för folkhemsdiskursen i ungdomsromanen och hur den påverkar nodalpunkterna hem och utbildning på olika sätt under seklet. Före andra världskriget är utbildning central för kvinnofrigörelsen och tar stor plats i gestaltningen av kvinnlig mobilitet. Från 1950 och framåt är rätten till arbete och ekonomiskt oberoende viktiga, tillsammans med utbildning. Det är framför allt medelklassflickors frigörelse via utbildning som skildras. På 1970-talet börjar sårbara arbetarklassflickor skildras. De befinner sig långt från den frigörelse för medelklassen som skildrades på 1950- och 1960-talen. I slutet av seklet är optimismen förlorad och här märker man snarare en kritik mot samhällets brister och oförmoda att ta hand om de sårbara.

Andra intressanta iakttagelser Ullström gör, som kommer fram i det avslutande kapitlet, är att ungdomslitteraturen har ett både-och-förhållande till folkhemsdiskursen. Här finns ett kritiskt förhållningssätt som framkommer tydligt i just skildringar av kvinnofrigörelse. Här förespråkar ungdomsromanen – även under perioder då kvinnan förväntades vara i hemmet – flickors rätt till utbildning, arbete och ekonomiskt oberoende. Att det främst är kvinnor som verkar ha skrivit ungdomsromaner under folkhemmets glansdagar är ur den aspekten också intressant. Att arbetarförfattare lyser med sin frånvaro under 1930-talet och kommer fram först efter andra världskriget är också en viktig reflektion – inte minst med tanke på arbetarförfattarnas roll i vuxenlitteraturen under förra seklets början.

I slutdiskussionen reflekterar Ullström över vad man kan utläsa ur den omfattande studie hon gjort. Det är framför allt den genomgående individualis-

tiska tendensen i ungdomslitteraturen hon diskuterar. Ullström lyfter fram samhällsutvecklingen som en faktor till denna tendens – men också ungdomsromanens genrehistoria. Den bottnar i bildningsromanens mönster som ju skildrar en individs liv och utveckling i relation till omgivningen vilket förstås också sätter ramar.

Ullströms undersökning är ett gott exempel på vad ett doktorandprojekt som får växa och ta tid kan erbjuda forskningsfältet. Det empiriska materialet är omfattande och tidsspannet undersökningen omfattar är svindlande långt. Ändå uppvisar Ullström en förtrolighet och kännedom om materialet som endast längre forskningsprojekt ger möjlighet till. Den stora textkorpusen hanteras genomtänkt, noggrant och mycket kunnigt. Formalia och språk fungerar väl även om framställningen lider av en viss redundans och upprepningar. Det stora omfånget både vad gäller material och tidsrymd kan vara en orsak till svårigheten att koncentrera framställningen. Samtidigt ger omfånget och tidsspannet utrymme att följa de långa linjerna i bokutgivningen, i stället för de flyktiga trenderna, och även möjlighet att upptäcka diskontinuiteter.

Undersökningen dras också med en del problem som även det har med omfång och tidsspann att göra. Ett av dem rör de för avhandlingen centrala begreppen ”folkhem” och ”ungdomslitteratur”. Det är inte glasklart varför det är just ungdomsromanens förhållande till *folkhemmet* som är intressant och inte andra fenomen som välfärdsstat, modernitet eller nittonhundralets socialdemokrati. Den period som undersöks är ju förbunden med såväl socialdemokratins glansdagar som välfärdssamhällets etablering och nedmontering. Man skulle alltså kunna tänka sig att det är ungdomsromanens förhållningssätt till socialdemokratiska idéer om det gemensamma som undersöks i stället för dess förhållningssätt till just folkhemmet.

Ullströms förståelse av folkhemmet grundar sig i Fredrika Lagergrens karaktärisering där kollektivismen är en avgörande aspekt. I folkhemsdiskursen är alltså den kollektivistiska världsbilden central. Individen ses som del av en större gemenskap, och denna gemenskap kommer före individen och inbegriper även omsorgspolitik. Att Ullström vilar så tungt på Lagergrens definition och dess fokus på kollektivismen får konsekvenser för hur hon betraktar ungdomsromanens individualism. Ett annat sätt att beskriva folkhemmet skulle kunna vara att lyfta fram dess grundtanke om att skapa förutsättningar för individen att kunna utvecklas, leva

ett gott liv och i någon mån förverkliga och förvalta sin frihet. Den här sidan av folkhemsdiskursen kommer lite i skymundan i studien. Ullström förklarar nämligen ungdomsromanens individualism som stående i opposition med folkhemsdiskursen men jag menar att den också skulle kunna ses som en del av densamma.

Det är framför allt i det sista analyskapitlet, som handlar om folkhemets nedmontering, som jag är tveksam till användningen av folkhemsbegreppet. Vi är då framme vid 1980- och 1990-tal och i en tid som knappast längre präglades av folkhemsideologiska strömningar. Den kritik mot folkhemmet som Ullström menar att det sena 1900-talets ungdomslitteratur levererar, framför allt genom sin gestaltning av familj och kvinnofrigörelse, kunde lika gärna sägas vara en kritik mot nedmonteringen av välfärdsstaten.

Det andra för avhandlingen centrala begreppet ”ungdomslitteratur” kan också diskuteras. Ullström arbetar med en bred syn på ungdomslitteratur och inkluderar litteratur riktad till unga under hela seklet – i stället för att, som brukligt är, ringa in ungdomslitteratur till den typ av litteratur som skrivs för unga från 1960-talet och framåt. Detta inkluderande förhållningssätt är för det mesta positivt men har också problematiska konsekvenser. Ett exempel är hur den pojkbok och flickbok som föregick den moderna ungdomsromanen ska hanteras. I Ullströms avhandling dras den in i det breda ungdomslitteraturbegreppet, men samtidigt hade den helt andra förutsättningar att gestalta samhällsfrågor än den moderna ungdomsromanen. Dessa förutsättningar handlar inte bara om historisk tid utan också om genre. Genreperspektivet är överhuvudtaget underteoretiserat i avhandlingen som inte förmår visa hur genrekonventioner och genreförväntningar sätter ramar för berättandet. Flickbokens mönster medger till exempel bara viss mån av kvinnofrigörelse, och det har inte med författarens ideologi eller samhällsklimatet att göra så mycket som att det finns en fast narrativ struktur som styr i vilken mån och på vilket sätt samhällsfrågor kan aktualiseras.

Det oproblematiserande förhållningssättet till genre märks också i materialurvalet. Ullström har valt att fokusera på realistiska vardagsberättelser – något som innebär att andra genrer vanliga i ungdomslitteraturen, som fantasy, science fiction och skräck faller utanför studien. Gränsdragningen är inte självklar eftersom exempelvis de tidiga pojkböckerna, med sina inslag av äventyr, knappast kan

betraktas som vardagsberättelser – ändå finns de med i urvalet. Maria Gripes romaner räknas också in i urvalet – trots att de bär tydligt skräckromantiska drag och inte med självklarhet kan karaktäriseras som realistiska. Som jag ser det finns heller inget skäl att utesluta fantastiken, annat än att materialet med nödvändighet måste begränsas. Här skymtar ett möjligt framtida forskningsprojekt fram – att studera hur fantastiken kan läsas i relation till folkhemsdiskursen eller angränsande diskurser.

Ett tredje område i avhandlingen man kan diskutera är valet av metod. Ullström har valt att arbeta med diskursanalys då hon menar att den metoden kan frilägga ungdomslitteraturens folkhemsideologiska föreställningar. Metoden lämpar sig väl för att just få fram alla de olika sätt som ungdomslitteraturen förhåller sig till folkhemsdiskursen. Men metoden har också brister och de märks framför allt i de fördjupande avsnitten i avhandlingen som vill närma sig enskilda texter. Här räcker diskursanalysen bara en bit och den hade gärna fått kompletteras med litteraturvetenskapliga grepp och metoder, så som narratologi eller analys av genremönster för att ge stadga och djup åt tolkningarna. Ett exempel på ett ett ställe där jag tycker analysen stannar lite för snabbt är avsnittet i kapitel fem som berör Kerstin Thorvalls *Flicka i april* från 1961. Ullström menar att Thorvall visserligen har en frispråkig ton men att berättelsen skildras ur ett medelklassperspektiv där den individuella framgångssagan står i centrum. Ullström karaktäriserar romanen som en törnrosaskildring som delvis väjer från att kritisera könsförtryck. Jag har inget att invända mot iakttagelserna men menar att diskursanalysen hindrar Ullström från att se fler dimensioner i romanen som hade framkommit om fler litteraturvetenskapliga analysverktyg hade använts. Romanens kritiska potential framkommer nämligen endast om man tittar närmre på sådant som berättarperspektiv och genre. *Flicka i april* är ett bra exempel på vikten av att beakta genrefrågor och att reflektera över de gränser som gener sätter för vad som är möjligt att berätta. Det är en roman skriven i flickbokstraditionen vilket innebär att den typ av kritik den kan leverera måste ske inom detta relativt fasta mönster. Det gör att Thorvall måste arbeta med andra verktygsmedel, använda distans, ironi och humor. Samhällskritiken finner man inte i diegesen utan i glappet mellan berättare och protagonist – den ligger så att säga i berättarperspektivet. Den unga Lena skildras ömsint men också

med viss distans och kritisk udd – hennes naivitet och begränsade synfält är centrala aspekter i romanen. Thorvall framhåller på detta sätt Lenas fångenskap i ett visst narrativ (som också är flickbokens narrativ) och levererar alltså en kritik av både kvinnoroll och genre, men hon gör det inifrån genrens egna premisser.

Jag har funderat i liknande banor när det gäller beskrivningen av Astrid Lindgrens romaner om Kati och Martha Sandwall-Bergströms romaner om Majken i samma kapitel. Ullström menar att de unga kvinnorna accepterar det ”husmoderskontrakt” som gällde i dåtidens samhälle (198). Här tänker jag mig att det kan vara mer komplicerat än så och att accepterandet av kontraktet har med flickboksmodnstret att göra. Genren bär i sig själv på ett krav på anpassning och att till sist rätta sig i ledet men det betyder ju inte att detta inte kan gestaltas kritiskt, lekfullt och ironiskt så att läsaren själv kan ”se mer” än vad de litterära personerna gör. Jag menar att Ullström, givet att hon ändå valt att lyfta in flickboken i kategorin ungdomslitteratur, med hjälp av litteraturvetenskapliga begrepp som genre och berättarperspektiv kunnat komma längre i de i övrigt utmärkta analyserna.

Bortsett från min kritik gällande begreppsanvändningen och metodens begränsningar har avhandlingen många styrkor. Det finns till exempel något uppfriskande med Ullströms vida ungdomslitteraturbegreppet och viljan att lyfta in äldre litteratur för unga i definitionen. Ullström går så långt att hon ibland helt sonika byter benämning och kallar äldre flickböcker för ungdomslitteratur, vilket kan få en förfrämligande, positiv effekt. Kanske kan detta frimodiga förhållningssätt i förlängningen leda till att genrelitteratur för unga kan inkluderas och grupperas i nya och oväntade sammanhang och konstellationer.

Ullström gör också många enskilda konkreta iakttagelser som får mig att tänka till. En sådan är hennes uppmärksammade av fiket som en sorts semiöffentligt rum för unga under efterkrigstiden. Detta är ett verkligt fynd som uppmuntrar till fortsatta studier. En annan fin iakttagelse gäller de återkommande gestaltningarna av faders förbjudna arbetsrum och skrivbord i ungdomsromaner från 1950-talet. Ullström påpekar att det finns likheter med vuxenlitteraturens sätt att under samma period beskriva den frånvarande men auktoritära fadern, genom just arbetsrum och skrivbord (199). Här börjar jag direkt fundera på vilka kopplingar som kan finnas till 1970-talets kvinnliga bekvämlighetsrum och deras skildringar av tidningsläsande fåder bakom skrivbord.

seromaner och deras skildringar av tidningsläsande fåder bakom skrivbord.

Det finns många analyser jag tycker om i den här boken. Flera är, trots min efterlysning av fler litteraturvetenskapliga analysverktyg, mycket nyanserade och känsliga. En sådan jag vill lyfta fram är Ullströms analys av karaktären Anne-Marie i Ester Blenda Nordströms författarskap. Ullström beskriver hur Nordström gestaltar en ovanlig flicka som gör lite oväntade val. Anne-Marie är en pojkflicka, rackarunge och tydligt ambivalent vad gäller maskulinitet och femininitet. Å ena sidan anammade hon maskulina drag, å andra sidan har hon något sårbart och flickaktigt över sig. Hon gör andra val än samtidens flickor, flyttar ut på landet, driver jordbruk och blir en producent i stället för konsument. Här har vi, visar Ullström, ett exempel på en roman och en författare som inte driver någon tydlig folkhemslinje utan diskuterar samhällsproblem på andra sätt.

Ett annat exempel på en spännande iakttagelse förekommer i slutet av kapitel 5. Där nämner Ullström som i förbifarten att skolskildringen börjar förlora i emancipatorisk kraft redan i slutet på 1950-talet och att utbildning och skola därefter börjar ses som indoktrinering i stället för hävstång till ett annat liv. Att denna anti-pluggkultur i ungdomsromanen uppträder så tidigt lockar till vidare studier.

En tanke som dröjer sig kvar efter att ha läst denna gedigna och ambitiösa volym om 1900-talets ungdomslitteratur är den didaktiska relationen mellan vuxna och barn i förhållande till folkhemsdiskursen. Ibland framstår det som att författarna medvetet sällar sig i folkhemmets tjänst och axlar ett uppdrag att fostra kommande släkte. Det märks till exempel i den tidiga ungdomslitteraturens nationalistiska inslag om vilka Ullström skriver:

”Även den unga människan måste bibringas förståelse för den egna nationen. Barn- och ungdomslitteratur blev i praktiken ett redskap som bidrog till och som stärkte den föreställda gemenskapen” (72). Den här beskrivningen av ungdomslitteraturen som folkhemmets stödtrupp återkommer senare i avhandlingen:

Ungdomar befinner sig nödvändigtvis i den brytpunkt som tröskeln till vuxenlivet innebär. För att förhärskande samhällsmönster ska kunna vidareföras, måste de unga vinnas och socialiseras in i de normer och attityder som dominerar. Därav det didaktiska syfte som någonstans alltid är för handen i romaner explicit riktade till ungdom, även i även-

tyrliga, normbrytande och samhällskritiska romaner. (344)

Här pekar Ullström ut en koppling mellan ungdomslitteratur och folkhemsdiskurs som gärna hade fått utvecklas ytterligare. På vissa sätt är Ullströms studie nämligen inte bara en berättelse om ungdomslitteraturen och folkhemmet utan också om vuxna författares berättande om och gestaltande av folkhemmet för unga. Det handlar om författarnas framtidshopp, drömmar och önsningar för de unga, och kanske för sig själva.

Sammanfattningsvis utgör Ullströms avhandling ett viktigt bidrag till forskningen om svensk ungdomslitteratur. Studien är väl förankrad i tidigare forskning men utvecklar också fältet i nya riktningar. Det är en gedigen studie som behandlar ett omfattande material som undersökts ur ett perspektiv som tidigare inte beaktats på samma systematiska vis. Det är sällan man ser avhandlingar ta ett sådant stort grepp och på detta sätt ha ambitionen att skissa längre utvecklingslinjer. En av styrkorna med avhandlingen är att den, genom sitt genomgående fokus på nodalpunkterna hem och utbildning, förmår åskådliggöra förändring och kontinuitet över tid i relation till fenomen som nationsbygge, kvinnofrigörelse och demokrati.

Det är ett intressant resultat att ungdomsromanen har en så tydligt individorienterad världsåskådning och att dess sätt att gestalta folkhemsidéer är tätt förbunden med en liberal ideologi. Även den klasskodade motdiskurs som kartläggs är ett viktigt bidrag. Avhandlingen förbereder väg för framtida forskning som kan ta vid och fördjupa och problematisera de resultat som här presenterats.

Avhandlingens brister handlar som tidigare nämnts om begreppen ungdomslitteratur och folkhem som hade kunnat problematiseras mer, diskursanalysens begränsningar samt bristen på generoperspektiv.

Dessa brister förtar dock inte intrycket av att Ullströms ambitiösa och på många sätt gedigna avhandling är ett väsentligt bidrag till inte bara forskningen om barn- och ungdomslitteratur utan också till förståelsen av folkhemsideologin. Precis som antyds i Ullströms slutdiskussion vill jag understrika att studien faktiskt också visar vad skönlitteraturen har att ge till historieskrivningen genom sin gestaltningsförmåga. Genom denna gestaltningsförmåga, och genom Ullströms studie, har vi fått syn på alla de konkreta sätt som frågor om klass, bildning, ojämlikhet, och mobilitet tar sig uttryck

i det myllrande levande och röriga livet under förra seklet. Där en ung människas sätt att balansera mat på en gaffel kan ha större betydelse för framtiden än man tror.

Maria Jönsson

Henriikka Wilinger, *Att bli en på svenska läsande människa? Flerspråkiga högutbildade vuxnas skönlitterära läspraktiker*. Malmö Studies in Educational Sciences 95, Malmö universitet. Malmö 2021.

Henriikka Wilingers doktorsavhandling *Att bli en på svenska läsande människa? Flerspråkiga högutbildade vuxnas skönlitterära läspraktiker* placerar sig i skärningspunkten mellan läsningens påstådda kris, flerspråkighetsforskningen och integrationspolitiken genom att lyfta fram högutbildade flerspråkiga vuxnas läsning av skönlitteratur. I avhandlingen undersöks varför, hur och på vilka språk högutbildade flerspråkiga vuxna läser skönlitteratur efter migrationen till Sverige. Syftet med avhandlingen är ”att bidra med fördjupad kunskap om högutbildade flerspråkiga vuxnas skönlitterära läspraktiker efter migrationen till Sverige” (20). Med högutbildade flerspråkiga vuxna avses personer som har vistats i Sverige mellan 1 och 16 år och som antingen har en högskole-/universitetsutbildning eller en avslutad gymnasieutbildning. Mot bakgrund av att detta är en grupp läsare som hittills inte uppmärksamats av forskningen och vars röster sällan hörs i debatten är detta ett mycket angeläget forskningsuppdrag med hög relevans såväl inom som utanför utbildningssystemet.

Fokus vilar på läsning i två olika sammanhang. Dels på läsning i en utbildningskontext och då specifikt på behörighetsgivande universitetskurser i svenska för högutbildade studenter med utländsk bakgrund, dels på fritidsläsningen.

Avhandlingens två övergripande forskningsfrågor är: 1) ”Varför och hur läser högutbildade flerspråkiga vuxna skönlitteratur i avancerade svenskurser?”; samt 2) ”Varför, hur och på vilka språk läser högutbildade flerspråkiga vuxna skönlitteratur på fritiden?” (20). Frågeställningarna är vida, vilket öppnar upp för att kunna anlägga ett brett perspektiv på informanternas läsvanor, lässtrategier och förhållningssätt till skönlitteratur över tid, i skilda sammanhang och på olika språk. Det är ett omfattande arbete Wilinger griper sig an, vilket emellertid reser frågor om huruvida studien möj-